

SZEZFŰ LÁSZLÓ
SZENT GELLÉRT CSALÁDJÁRÓL

Szent Gellért származásáról, családjáról részletesebben csupán nagyobb legendája tudósít első két fejezetében. Am ezeket a szaktudomány általában nem tartja egykorúaknak, hanem kései, legvalószínűbben a XIV—XV. század fordulóján az eredeti változathoz kapcsolt részleteknek tekinti.¹ Ebből a legendából sem derül azonban ki pontosan a szent családi hovatarozása, s a feltételezett interpoláció idejétől még további egy, másfél évszázadnak kell eltelnie ahhoz, hogy újabb — már ismert szerzők által átdolgozott — legendák² a Sagredo patricius-családban felleljék kései rokonságát. Ez az interpretáció bizonyítást a mai napig nem nyert. Mégis az utóbbi időben — bár elvtve hiperkritikus ellenvéleményekre is sor került³ — ismét Gellért Sagredo családbeli származásáról vallott nézetek terjedtek el a tudományos,⁴ az ismeretterjesztő⁵ és a szépirodalomban⁶ egyaránt.

¹ Gellért-irodalomra: Repertorium fontium historiae medii aevi primum ab AUGUSTO POTT-HAST digestum, nunc cura collegii historicorum e pluribus nationibus emendatum et auctum. IV. Fontes. Romae 1976. 697—698.; SZEZFŰ LÁSZLÓ: Néhány XI. századi „liber portabilis” nyomában. (Gellért püspök könyvei.) Acta Univeristatis Szegediensis de Attila József nominatae, Acta Bibliothecaria 8 (1979) fasc. 1. 37—42.

² Lectiones officii antiqui ecclesiae Muranae de s. Gerardo episcopo. (= GOMBOS, ALBINUS FRANCISCUS: Catalogus fontium historiae Hungaricae aevo ducum et regum ex stirpe Arpad descenduntium ab anno Christi DCCC usque ad annum MCCC. Budapestini 1937—1938. 1398—1399.) — Ez a kisebb Gellért-legendára visszavezethető lectio valószínűleg a XIV. század utolsó évtizedeiben keletkezett (Vö. FLAMINIUS, CORNELIUS: Ecclesiae Torcellanae Historia II. Venetiis 1749. 71.), de az sem kizárt, hogy csak a XV. században vagy a XVI. század elején. A datálásban ugyanis megtevesztő lehet, hogy Petrus de Natalibus, aki 1372 végén bocsátotta közre a szentek életéről írott művét, Gellértet szintén „de domo Sagrea” származtatta. Csakhogy ez az adat nem az eredeti kéziratban van, hanem az 1516-ban Nicolaus de Franckfordia által kiadott s Alberto Castellano által bővített és ellenőrzött kötetben. (Vö. CICOONA, EMANUELE ANTONIO: Delle iscrizioni veneziane V. Venezia, 1842. — Ristampa fotom. Bologna, 1970. — 184—185.); Julii Simonis Siculi Divus Gerardus, Episcopus et Martyr. Romae 1519. — Megjegyzendő, hogy a szövegben ő sem említi a szülők vezetéckneveit, az atyát Georgiusnak (!), Gellért anyját Catherinának nevezi (Vö. CICOONA: i. m. V. 657—659.); WION, ARNOLDUS: Sancti Gerardi Sagredo patricii Veneti ex monacho et abbate S. Georgii Majoris Venetiarum Ordinis S. Benedicti Episcopi Canadiensis primi ac Hungarorum Protomartyris Apostoli Vite. Venetiis 1597.; A köztudatban pedig a WION nyomán megjelent olasz nyelvű változat segítette e felfogás elterjedését, ti.: CASONI, GUIDO: Vita del glorioso Sancto Gerardo Sagredo Nobile Venetiano, Monaco dell' ordine di San Benedetto, et Abbate del Monasterio di San Giorgio Maggiore, Vescovo di Canadino, primo Martire et Apostolo dell'Ungheria. Venetia 1598.

³ LECLERCQ, JEAN: San Gerardo di Csanád e il monachesimo. Venezia e Ungheria nel Rinascimento. A cura di VITTORE BRANCA. Firenze 1973. 3—22.

⁴ RUZICKSA, PAOLO: Storia della letteratura Ungherese. Milano 1963. 61.; PÁSZTOR, EDITH: Gerardo, vescovo di Csanád. Bibliotheca Sanctorum IV. Roma 1965. 184—186.; DAMERINI, GINO: L'isola e il cenobio di San Giorgio Maggiore: Venezia 1969. 14—16., 94., 187.; ALFONSI, LUIGI: La letteratura latina medievale. Firenze—Milano 1972. 127.; MEZEY LÁSZLÓ: Gellért-problémák. Vigilia 45 (1980) 597.

⁵ FAJTH TIBOR: Velence. Bp. 1970. 268.

⁶ SZENTMIHÁLYI SZABÓ PÉTER: Gellért. Bp. 1982. 110.

Gellért születésének feltételezett ezredik évfordulója alkalmából megjelent egy mélyenszántó gondolatokban gazdag cikk, amelynek szerzője úgy vélte, hogy a nagyobb Gellért-legenda vitatott első fejezeteinek szerzője szerkesztményéhez velencei hagyományokat használt fel, de ő maga aligha volt olasz; tehát nem valószínű, hogy itáliai közönség számára írta művét.⁷ Ez az elképzelés továbbfejleszthető, amennyiben ki tudjuk mutatni, hogy a feltételezett átdolgozó milyen velencei forrásokból meríthetett. Előre kell bocsátanunk, hogy pillanatnyilag nem ismerünk ilyen velencei hagyományokat Gellértről, de kezünkbe akadt egy forrás, amely mindenképp figyelmünkre tarthat számot. Ez a mű a *Vita beati Petri Acotanti*.⁸

A legenda tartalma röviden a következő: az ismeretlen szerző elbeszéli, hogy adatait közvetlenül a szóban forgó Péter társaitól, szavahihetőségükre nézve igen megbízható emberek elbeszéléseiből,⁹ valamint bizonyos Leó atya jelentéseiből¹⁰ nyerte, majd különféle szerénységi formulák után az olvasó figyelmébe ajánlva művét az alábbiakat beszéli el.

Péter igen kiváló és nagy nemzetségből, felettébb nemes szülőktől származott. Anyja, Ágnes, oly kegyes volt, hogy fiacskáját nem akarta dajkára bízni, hanem saját emlőiből szoptatta, s vénasszonyos mesék helyett isten igéjével nevelte (elsőként az „úr imádságát és a credo-t” tudta a zsenge gyermek fejből elmondani), megtanította őt a betűvetésre is. Eredményeiért busásan jutalmazta, ugyanakkor szigorúan meg is büntette gyermekét, ha alacsonyabb sorú társaival szóba elegyedett. A fiú bölcsességben növekedve szorgosan járt templomba, s oly figyelemmel hallgatta az imákat és a szentbeszédeket, hogy hazatérvén mindent elmondott emlékezetből szüleinek. Hétéves korában oly súlyos betegségbe esett, hogy a magas láztól felülni sem volt képes, csak fetrengett ágyán. Apja kétségbeesésében (Jób szavait idézve) örvöngött, ám a jámborul hívő anya a beteget szent Jakab¹¹ templomába vitte s felajánlotta istennek, aki — az apostol közbenjárására — helyre is állította a gyermek egészségét.

Ezt követően atyja felsőruházatára felvarrván a kereszt jelét, s kardot kötve a Szentföldre ment,¹² a fiút pedig (korábban?) Szent György monostorába vitték, ahová Tribunius apát be is fogadta,¹³ s az írástudás legkiválóbb mestereire bízta. Péter itt is kitűnt éles eszével és kiváló memóriájával. Szorgalmasan készült a szerzetesi életre Szent Benedek regulái szerint. Ekkor érkezett a hír, hogy atyja, Bohemund antiochiai herceg oldalán harcolva a szaracénok ellen, elesett. A jámbor fiú ekkor anyja kívánságára hazatért a szülői házba. Ugyancsak anyja óhajára, hogy igen nemes családjuk ki ne haljon, magához illő, egyszerű szívű, tiszta erkölcsű, nemeslelkű leányt, a Kréta szigetéről származó Orfanuli nemzetség egy Mária nevű hölgytagját vette feleségül.

A jámbor házaspár kegyes alamizsnázkodások sorát hajtotta végre: az éhezőknek enni adtak, a hajléktalanokat befogadták stb. Kiváltképp a szerzetesekkel bán-

⁷ RÓNAY GYÖRGY: Szent Gellért és legendái. Vigilia 45 (1980) 584—585.

⁸ ZAPPERT, GEORG: Vita beati Petri Acotanti. Wien 1839.

⁹ ZAPPERT: i. m. 1.: „ex narrationibus... fide dignissimum”

¹⁰ ZAPPERT: i. m. 1. „ex relationibus patris leonis”. Megjegyzendő, hogy a velencei San Giorgio apátjai névsorában a XVI. századig Leo nevű nem szerepel (vö. DAMERINI: i. m. 187—191), viszont Pietro Acotanto életének tanúja éppen Leonardo Veniero apát (1156—1194) volt. Nem lehetetlen, hogy itt nevének indokolatlan rövidítéséről van szó.

¹¹ A Szent Jakab templom egyike Velence legősibb egyházainak. FAJTH: i. m. 199.

¹² A legenda nem említi, hogy a pápa szorgalmazására az egész kereszténység összefogásával indult volna ez a vállalkozás, tehát valószínűleg arról az akcióról van szó, amelyet Domenico Michele doge 1122-ben indított II. Balduin jeruzsálemi király (1118—1131) megsegítésére. A flotta sikeresen lépett fel Bizáncra és a mohamedánokkal szemben, visszautjában pedig ismét hódoltatta (1125. ápr.—jún.) a fellázadt dalmát városokat. (GOMBOS: i. m. 61., 69., 209., 688., 904., 1172., 1550—1551., 1561.)

¹³ Tribuno Memmo valóban a S. Giorgio apátja volt 1105-től 1139-ig. (DAMERINI: i. m. 187.)

tak jól: a házukba érkezőknek saját kezűleg mosták meg a lábát is.¹⁴ Nemsokára meghalt Péter anyja, menyé és fia hangos zokogása és a város szegényeinek keserves javeszékeltése közepette. Ekkor Péter, felesége egyetértésével, a Szentföldre utazott; nem a harc, hanem az imádkozás céljával. A kereskedőhajót azonban, amelyen úticélja felé haladt, az alexandriai kikötő közelében hirtelen támadt vihar tépázta meg, s csak a jámbor utazó (önfejére zoltárokat idéző) imájára simult el a tenger, s futhatott be a hajó a kikötőbe. A kegyes férfiú miután bejárta a szent helyeket (Galileában, Betlehemben, Jeruzsálemben), hazaindult.

Három esztendei távollét után érkezett haza elárvult házába, ugyanis neje hét hónappal érkezése előtt meghalt. Bánatában *Szent Simon példáját követve* szétoztotta javait a szegények között, s Szent György monostorába ment, szerzetesi ruhát öltött, ciliciummal övezte magát, s különféle alázatos cselekményekkel (vizet hozott a konyhára; szolgai munkákat végzett) vezekelt. Finom fogások helyett a szerzetesek sovány étkét ette, s húst, bort akkor sem fogadott el, amikor súlyos beteg volt. Miután betegségéből felépült, böjtjét megkettőzve élte aszkéta életét, s ettől olyan lelki szépség ült ki arcára, hogy komoly hatással volt mindenkire.

Így esett aztán meg, hogy amikor az apát — Pascalis¹⁵ — meghalt, a szerzetesek egyöntetűen Pietro Acotantit választották meg apátjukká, de ő nem fogadta el ezt a megtiszteltetést, hanem biblikus passzusokkal tarkított könyörgéssel rábírta őket, hogy mást emeljenek maguk fölé. Így került sor egy — a zene és ének művészetében jártas — férfiú, Leonardo, apáttá választására,¹⁶ akitől a szent engedélyt nyert, hogy a sziget egy zugában remete életet élhessen.

Kunyhóját saját kezével építette föl, s itt aztán gyakorta csatázott a kísértő ördögökkel. Például egy ízben, amikor már nem volt szikkadt, fekete kenyereből, mezei füveket szedett, amelyekkel máskor is táplálkozott, de ezeket most — a Sátán ármánykodása folytán — ehetetlenül keserűeknek érezte. Éhségtől elgyötörtén vizionált: megjelent előtte a kísértő, fekete csikó képében hátán sajtot hozva, s fáradságot színlelve elterült a szent lábai előtt, de annak imádsága megtorpantotta őt. Ekkor elhalt felesége képét felöltve tejjel teli edényt nyújtott a remetének, de az el nem fogadta, hanem zoltárookra fakadt. Erre a felbőszült Sátán hosszú szarvú, éles patájú, feldühödött bikává válva rohant rá, de ő a kereszt jelét hintve az ördögre hangos szóval kiáltott az úristenhez. Erre a kísértő eltávozott, a csőrében gyümölcscsel teli olajágat hozó fehér galamb repült oda. A szent megette a bogókat, s halát adott istennek.

Amikor ismét megbetegedett, gyógyírt és orvosságot nem fogadott el a szerzetesektől, ugyanis már előre tudta halála időpontját. Ennek közeledtével a földre hintett hamuból készült fekhelyéhez hívatta társait, kérte őket, hogy bocsássanak meg neki, ha vétkezett valaha ellenük, buzdító szavakat intézve hozzájuk megáldotta őket s szemét az őt körülállók lábaira meresztve meghalt. Lelkét az angyalok kisgyermek képében vitték égi lakhelyére, ahol az angyalok, főangyalok, vértanúk, hitvallók és szent szüzek társaságában örvendezve szemlélheti az egy és oszthatatlan szentháromságot.^{16/a}

E legenda stílusa meglehetősen kezdetleges, „egy nagyon jámbor, de a latin nyelv rejtelmeiben kevésbé járatos szerzetes tollából származik.”¹⁷ Tömegével fordulnak elő

¹⁴ Pietro Acotanto más kegyes cselekedeteiről is értesülhetünk egy névtelen szerző által írt „Sermo”-jából. Acta Sanctorum. Septembris. tom. VI. Parisiis et Romae 1867. 654—655.

¹⁵ Pascale Cupo a S. Giorgio apátja volt 1150 és 1156 között. (DAMERINI: i. m. 188.)

¹⁶ Leonardo Veniero 1156-tól 1194-ig volt apát. (DAMERINI: i. m. 188.)

^{16/a} „Sermo”-ja szerint 1187-ben, Aureus Magisterpetrus doze idejében halt meg (Acta Sanctorum. id. köt. 654.), aki ekkor valóban Velence élén állt. (Uo. 655.)

¹⁷ CICOGNA: i. m. V. 527—528.

benne biblikus kifejezések: *vir dei* (Jud. 13,6), *nutrie infantulum* (Num. 11,12), *heu mi!* (Jud. 6,22), *clamare et lamentare* (Jer. 48,11), *misericors et omnipotens* (2. Mach. 1,25), *magnus planctus* (Zach. 12,11), *simplicitas cordis* (Eph. 6,5), *vox lamentationis audire* (Jer. 9,19), *votum vovere* (Baruch 6,34), *domum suam ingredi* (Ex. 7,23), *cilicio et cinere* (Lc. 10,13), *cibare panem lacrymarum* (Ps. 79,6), *salvator noster* (Tit. 3,6), *sub iugo* (Jer. 27,11), *inclinare aurem* (Jer. 44,5), *adversus insidias* (Eph. 6,11), *auxilio dei* (Act. 26,22), *viriliter pugnare* (1. Mach. 6,32), *herba agrestis* (2. Reg. 4,39), *cibum sumere* (Act. 2,46), *oculos claudere* (Mt. 13,15), *diabolus et satanas* (Apc. 12,9), *induire armaturam dei* (Eph. 6,11), *clamare magna voce* (Mt. 27,46), *gratias agere deo* (Tob. 2,14), *diabolus recedere ab illo* (Lc. 4,13), *remittere peccata* (1. Io. 1,9), *desiderium oculorum* (Ez. 24,25), *desiderium carnis* (2. Petri. 2,18), *venit hora* (Apc. 14,7), *in valle lacrymarum* (Ps. 82,7), *deliciae paradisi* (Ez. 28,13), stb. Különösége a szövegnek, hogy szerzője kiváltképp kedvel bizonyos szavakat, amelyek igen ritkán — egyszer-kétszer — fordulnak csupán elő a Bibliában, pl. *generositas* (Sap. 8,3), *mulsum* (Neh. 8,10), *sermocinor* (2. Sam. 2,11), *indolis* (1. Par. 12,28), *ferculum* (Cant. 3,9), *venustus* (Gen. 29,17) stb.

Aligha kerülték el a szerző figyelmét azok a biblikus históriák, amelyekhez hasonlókat maga is igyekszik megfogalmazni. Így pl. a magas lázzal járó betegség említésénél Lc. 4,38—39, a lábmosás motívumánál Io. 13,5—14, anyja halálának elbeszélésénél Lc. 23,27, a tenger lecsillapításának epizódjánál Mc. 4,35—39, s szerzetesi ruha felöltésekor Jac. 2,2 a keserű füvek históriájánál 2. Reg. 4,38—41. Számos részletnél nemcsak ötleteket, szavakat vagy kifejezéseket vesz át, hanem hosszú biblikus szakaszokat alkalmaz hősére. A gyermek növekedését Lc. 2,40 és Prov. 15,20 szavaival írja le, a beteg fiú apjának szájába Jób szavait adja (Jób 3,25 és 3,11), az anya bölcselkedése a türelemről a Rom. 5,3—5 szóról szóra. Az atya kardkötéséhez szöveg szerint hozzájárult a Ps. 32,27 és Ps. 44,4 is. A fiú viselkedésének megfogalmazásában segített a Ps. 1,1 könyörületességének bemutatásában az Is. 58,7, a fráterek iránti tiszteletbe belejátszik Mt. 25,40 is. A hajótörés veszélyének kitett Péter a 68. zsoltár szavaival (Ps. 68,2—3, 68,67 és 68,14) könyörög istenhez, szentföldi zarándokútján Lc. 1,26—38, Lc. 2,4—7 és Lc. 23,33 a filológiai vezérfonal. Az alázatosság dicsérete Lc. 18,14-ből való, az apátság elutasításának szóbeli indokai Gal. 6,14, Ps. 6,7 Mt. 3,11, Baruch 1,22 stb. A galamb Noé galambjához hasonlóan érkezik (Gen. 8,10—11), a szent ördögűző kiáltása a Ps. 3,7—8-ból való, halálos ágyán adott intelmei és buzdításai az 1. Io. 2,15-ből Hebr. 3,13-ból 1. Thess. 5,17-ből, Mt. 17,20-ból állnak össze. A fentiekben túl a cselekményt alig befolyásoló, inkább erkölcsi intelmekként közbeszúrt hosszabb lélegzetű idézetek is tarkítják a megfogalmazást; így pl. a rossz társaságról 1. Cor. 15,33, a fogadalmak beváltásának kötelezettségéről Deut. 23,21—23, a szülőknek kijáró tiszteletéről Deut. 5,16, az ún. új emberről Eph. 4,24—27, Krisztus nevének áldással történő említésénél Ps. 71,17. Előfordul még néhány liturgikus szövegből származó szakasz is (pl. „per crucem domini nostri per quam mundum salvavit” etc.), továbbá valószínű, hogy használta a szerző szirakuzai Szent Simon legendáját is.¹⁸ A megfogalmazásból mégis úgy tűnik, hogy valóban az eseményekre épülő, előkép nélküli, mindenekelőtt a Biblia szövegét szem előtt tartó művel állunk szemben, amit azért szükséges hangsúlyoznunk, mert e legenda egyik méltatója — Cicogna — már másfél évszázaddal ezelőtt úgy vélte, hogy Gellért nagyobb legendájának idevonható párhuzamaiban kell keresnünk a mintát, amelyet Pietro Acotanto életiratának szerzője követett.¹⁹ A két legenda párhuzamai valóban kísértetiesek, de ha a szövegeket vetjük egybe,

¹⁸ ZAPPERT: i. m. 40.

¹⁹ CICOGNA: i. m. V. 529/a. „E io sarei piuttosto tentato a crederla una alterata imitazione della prima parte della leggenda di San Gherardo Sagredo...” — Megtévesztő lehetett a legenda azon Gel-

látnunk kell, hogy csupán ilyen és hasonló kifejezésbeli azonosságok mutathatók ki, amelyek a Gellért-legendából emelhetett volna át a szerző:²⁰ *opus bona* (480,9), *exempla sanctorum* (485,12), *vir dei* (497,12), *sanctitas vitae* (503,12), *verbum divinum* (488,16), *sanitas pueri* (481,7), *deus omnipotens* (486,27), *totus mundus* (486,39), *votum vovere deo* (482,3—4), *sancta crux* (486, 41—42), *Hierosolymam peregrinare* (487,30—31), *monasterium S. Georgii* (496,7), *pater noster sanctus Benedictus* (483,10), *propria manus* (489,1), *cilicio uti* (497,3—4), *omnia bona* (486,38), *humerus proprius* (496,37), *pietas et misericordia* (497,22—23), *ars misicae* (483,14—15), *prostrare se ante pedes* (489,12—13), *fratres karissimi* (483,8), *stola candida* (500,20). Sokkal szembeötlőbb viszont éppen az, hogy a teljesen egybevágó események leírásánál olyan eltérő a fogalmazás, mintha valamelyik szerző szándékosan stilizálta volna át partnere szövegét. Íme: Pietro Acotanto életrajzában szereplő „a patre et matre” (2) helyén „a parentibus” (481,3) van a Gellért legendában, az „omnia membra febribus occupata sunt” (6) helyett „cepit magis febribus estuare” (481,3—4), a „Heu mi clamavit” (6) párhuzama „Hew me dicebat” (481,27). A pietrói „habitus monasticus” (8) Gellért-nél „habitus regularis” (481,8), a „regula patris nostri S. Benedicti” (8) „ordo patris nostri sancti Benedicti” (483,10) lesz. Amíg Péter „ingressus baronem cum mercatoribus” (11), addig Gellért „navem mercatorum ingressus cum suis comitibus” (483,31—32). Péter szentföldi útjának részletező leírása (11) szintén tömören jelenik meg Gellértnél (483,26—27). Míg Pietro élete „in cella... quam manibus suis [edificavit]” zajlik (68), addig Gellért „edificans sibi cellam”, amelyben „propria manu” írogat (488,26—489,1). Péter imádkozgatott és „adversus insidias [adversarii] humani generis auxilio dei... virginitert pugnavit” (68), addig Gellért elmélkedett „hostemque humani generis auxiliante Christo... viriliter suppeditare” törekedett (488,23—24). Péter a kísértésben „vexillo crucis muniens... voce magna ad Deum clamavit” (69), Gellért a pogányok támadásakor „signo crucis insigniebat... clamavit voce magna dicens: Domini” etc. (502,24—26).

A két legendaszerző közül kétségtelenül a kiválóbb stilizta, akit inkább képesnek tarthatunk arra, hogy egy ismert művet nyelvileg átformáljon, a Gellért-legendá írója. Feltevésünket támogatja az a tény is, hogy míg Pietro Acotanto életének bemutatása teljesen korhú a XII. században, valamennyi név szerint említett szereplő (az atya és anya kivételével) azonosítható, életének eseményei ellentmondás nélküli kronológiai láncra fűzhetőek,²¹ addig mindez teljesen anakronisztikus Gellért nagyobb legendájának elején.²² Az is bizonyosnak vehető, hogy Gellért kultusza Magyaror-

lértével párhuzamos helye is, ahol Pietro az ördögöt kereszt jelével üzve az őt körülvevő tömegről beszélt, akiktől félnie illenők, de ő nem retteg. Első pillantásnál Vata és pogány tömegei jöhetnek asszociatív számításba, ám a vonatkozó hely teljes egészében bibliai citátum: Ps. 3,7—8.

²⁰ A Gellért-legendára vonatkozó helyeit az alábbi kiadvány oldal és sorszáma szerint citáljuk: SZENTPÉTERY, EMERICUS: *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum II.* Budapestini 1938. Ahol szükségesnek tűnik, megadjuk Pietro Acotanto legendájának a ZAPPERT-féle kiadásából is az oldalszámát.

²¹ Pl. ha 1110 körül született, 1117-ben (7 éves korában) Tribuno Memmo apát a kolostorba fogadhatta. Apja 1122-ben Domenico Michele dogeal keresztshadjáratra indult, halálhíre 1125-ben érkezhett. Pietro ekkor (16 évesen) hazatért, később megházasodott és az anyja meghalt (1126—1127-ben). Ekkor a Szentföldre zarándokolt, ahonnan 1130-ban tért vissza mialatt neje 1129-ben elhalálozott. Kolostorba vonult, ahol, Pascale Cupo apát halálakor, 1156-ban meg akarják apátnak választani, de ő inkább remeteségbe vonul, ahol 1187-ben meghal. Ezt követően, de még 1194 előtt Leonardo Veniero, akit az ő visszalépésével emeltek apáttá, jelentést írt a szent életéről, amit a legendaíró is fölhasznál.

²² CSÓKA J. LAJOS: *A latin nyelvű történeti irodalom kialakulása Magyarországon a XI—XIV. században.* Bp. 1967. 264., 275.; PÁSZTOR, EDITH: *Problemi di datazione della „Legenda maior S. Gerhardi episcopi”.* *Bulletino dell'Istituto Storico Italiano per il Medio Evo e Archivio Muratoriano* 73 (1961) 117—119.

szágról került át Velencébe, hiszen a jámbor teológus fiatalon került hazánkba, mielőtt még bármilyen szent cselekedetet művelt volna, és itt vált jelentős ideológussá, kiemelkedő szerepű politikai tényezővé és mindezek betetőzésékeppen mártírrá. Azaz Gellért hazánkban vált szentté, így tisztelete is innen sugárzott ki még szülőföldje felé is. Feltevésünk mellett szól Julius Simonis Siculus elbeszélése is, amely szerint a szent földi maradványai a törökellenes harcok idején még Csanádon voltak;²³ ezt megerősíteni látszik ereklyetartójának históriája is a Mohács előtti évekből.²⁴ Tehát a nagyobb legenda aligha itáliai használatra készült, sokkal inkább a hazai közönséget óhajtotta bővebben tájékoztatni Gellért életének itáliai szakaszáról is.²⁵ Fordítva nehezen lehetne elképzelni ezt, ugyanis Pietro Acotanto kultusza Velencében már 1250-ben megkezdődött,²⁶ az egyháznak ez ellen már fel is kellett lépnie 1305-ben a Szent Baszileiosz egyház feljegyzései szerint, majd 1340. április 23-án [!] a közhangulat nyomásának engedve Pietro Pino, a Santa Maria Formosa templom főesperese feleltette a hamvakat.²⁷ Ekkoriban írni velencei használatra egy olyan Sagredo-legendát, amely első fejezeteiben és néhány más pontján megegyezik a közsmerget Acotanto-históriával, igen nehezen képzelhető. Ám ez utóbbiról mit sem tudó magyar közönség körében Gellért legendájának kibővítése Pietro Acotanto életéből átvett epizódokkal aligha szűrhető szemet. Velencébe legkorábban a XV. század harmadik évtizedében kerülhetett egy ilyen kibővített nagyobb legenda Gellértről.²⁸ Tovább építve a fenti gondolatsort: ha Gellért legendáját valamikor a XIV. század második felében Pietro Acotanto életéből vett epizódokkal bővítették ki, akkor ez nemigen nyújthat támpontot családi hovatarozásának feltételezett velencei hagyományokból való eredeztetéséhez, még kevésbé a később jelentkező Sagredo-családhoz való kötéséhez.

A Sagredo-család históriájával különben sincs rendben minden. Bár Marco Barbaro, a neves genealógus szerint a család 840-ben költözött át a dalmáciai Sebenicóból,²⁹ ez mégsem hihető, ugyanis éppen ez a város nem dalmát, hanem X. századi horvát alapítású.³⁰ A család egyik tagja 1187-ben éppen egy dalmát ügyekkel foglalkozó velencei dokumentumot „meghívott szakértőként” (advocator) írt alá.³¹ Kukuljević szerint a Sagredók éppen Sebenico velencei kézre juttatásáért kapták a velencei nemességet, s vezették be őket 1297-ben az ún. „Aranykönyvbé”.³² Nem valószínű tehát, hogy Gellért ebből a családból származott volna; de akkor Velence melyik ősi családjából szakadhatott hazánkba? Meg kell vallanunk, hogy a forrásadatok

²³ CICOĞNA: i. m. V. 658—659.

²⁴ A beolvastott ezüst koporsót, amelyből senki sem tudja hová tűnt a „corpus”, Burgio legátus a végváriak fizetésére használta fel. (Monumenta Vaticana regni Hungariae illustrantia. Ser. II. Tom. I. Bp. 1884. 365.) Erről az ereklyetartóról, amely valószínűleg azonos volt azzal, amelyet Károly Róbert özvegye készíttetett (vö. SZENTPÉTERY: i. m. 506.), II. Lajos elismervényt adott és kötelezte magát a megfelelő kártalanításra Budán, 1526. jún. 21-én. (ELTE EK. Kapriány B. XX. 121. lap. 35. sz.; kiadva: Acta Sanctorum Ungariae II. Tyrnaviae 1744. 235—237.)

²⁵ RÓNAY: i. m. 584—585.

²⁶ Acta Sanctorum (id. köt.) 654.

²⁷ Uo. 652.

²⁸ Sansovino a Sagredo-család egyik tagjánál látott egy kódexet a XVII. század elején, amelynek címében „Gerardus de Secretis” állt, s ebben szerepelt az 1421-es dátum. Ám a nevezett nem kis malíciával jegyezte meg, hogy e kódex írása inkább kortárs, mint régi. (Vö. CICOĞNA: i. m. V. 184.)

²⁹ Idézi: CICOĞNA: i. m. V. 159

³⁰ BÁCS GYULA: Jugoszlávia. Bp. 1977. 667.

³¹ WENZEL GUSZTÁV: Codex diplomaticus Arpadianus continuatus. Árpád-kori új okmánytár VI. Pest 1867. 173.

³² KUKULJEVIĆ, I.: Ilirske porodice u Mletačkom plemstvu. Arkiv za povjestnicu jugoslavensku 1 (1851) 38—54. — Idézi: MARGALITS EDE: Horvát történelmi repertorium I. Bp. 1900. 3.

szűkössége folytán ötletek felvetésénél többre ma még nem vagyunk képesek. Az alábbiakban — csupán azért, hogy ne kelljen negatív eredménnyel zárni e cikket — vázolunk egy lehetséges változatot.³³

A Canal Grande partján, a csodálatos Ca' d'Oro szomszédságában áll a — mai formájában építészetileg a XIII. századig visszavezethető — Palazzo Sagredo—Morosini. Kettős elnevezése tanúskodik arról, hogy valószínűleg a Morosiniek kezéről került valamilyen kapcsolat révén a Sagredók birtokába.³⁴ Merész hipotézis lenne feltételezni — bár előttünk már többen megkockáztatták —, hogy ebben a házban, pontosabban ennek előzményében születhetett Gellért. A Sagredók később az épülettel együtt örökölték és sajátították ki a Gellért-hagyományt. Ebben az esetben Gellértet a Morosini család sarjának kellene tekintenünk. Talán egy nagyon áttételes adalék is segít ennek a feltételezésnek a megerősítésében.

Tudjuk, hogy a kora középkori tudományosság egyik leggyakrabban alkalmazott módszere az etimologizálás: a név és az általa jelzett dolog között oksági kapcsolatot tételeztek fel. Ebből ered tulajdonképpen a „nomen est omen” elve is, a név egyben előjel.³⁵ Nem ismeretlen ez a módszer Magyarországon sem. Anonymus szerint Álmost (latinul: szent) azért nevezték így, mert szent királyok és hercegek származnak majd tőle. Abát a krónikás hagyomány szerint július (héberül: ab) hónapban verték le. Az országot sanyargató Péter király állítja, hogy a magyaroknak (Hungari) azért kell nyomorogniuk, mert nevük az éhség (németül: Hunger) szóból ered. A meggyilkolt Aba (szírül: szent) Sámuel tetemét — bár életében a katolikus egyház megrogzított ellensége volt — szentként megdicsőülve lelik fel sírjában. István király nagybátyját Zoltánt (szláv: arany) aranyban gazdag vidékek urává teszi. A lázadó Vata (törökül: ingovány) a Sárrét vidékéről származott. A magyarok pogány vevéreit — Gyulát, Gézát és Vajkot egyaránt — István (középkori felfogás szerint a görög eredetű szó, jelentése: megkoronázott) névre keresztelik, ezzel jelzik egyben, hogy uralkodásra predesztináltak.³⁶ Gellért legendája elbeszéli, hogy amikor a király felfigyelt rá — bár őt még meg sem kérdezte szándéka felől —, azonnal elhatározta, hogy amennyiben sikerül legyőznie ellenségét, Ajtonyt, őt teszi meg Marosvárbán (civitas Morisena) püspöknek.³⁷ Ilyen hirtelen döntés alapján feltételezhetjük, hogy a király a velencei szerzetes nevében oment, előjelet látott a marosi vezér ellen indítandó harcot illetően. Ha pedig Gellért neve omen lehetett a marosi (Morisena) szállásterület megszerzéséhez, akkor alighanem a „Morosini” névre hallgatott, azaz Velence egyik legősibb családjának sarja lehetett. Ismervén a középkori ember babonás kötődését a nevekhez, nem tarthatjuk ezt kizártnak. Ha elvetjük e feltevést, marad továbbra is a mindent jótékonyan elfedő homály vagy a fentieknél is sokkalta gyanúsabb Sagredo-féle származtatás.

³³ Gellért velencei származása vitán felül áll, ugyanis megerősítik ezt Szent István XI—XII. század fordulóján keletkezett legendái (SZENTPÉTERY: i. m. II. 388., 422.), Szent Gellért mindkét életirata (uo. 471., 480.) és krónikáink is (SZENTPÉTERY: i. m. I. Budapestini 1937. 341.).

³⁴ RUSKIN, JOHN: The stones of Venice. Sunnyside—Orpington—Kent 1886. II. 257., III. 21—22., 343—344.; LORENZETTI, GUIDO: Venezia e il suo estuario. Venezia—Milano—Roma—Firenze 1926. 615.; Velence e része a X. században már elég sűrűn lakott: ALLEN, GRANT: Venice. London—New York 1912. 60—61.; FAJTH: i. m. 92.

³⁵ BORST, ARNO: Storia e lingua nell'Enciclopedia di Isidoro di Siviglia. Bulletino dell'Istituto Storico per il Medio Evo e Archivio Muratoriano 77 (1965) 1—20.

³⁶ SZENTPÉTERY: i. m. I. 38., 324., 332., 315—316., 381., 338.; GOMBOS: i. m. 16.; THALLÓCZY LAJOS: Adalék az ó-hit történetéhez Magyarországon. Századok 30 (1896) 200—201.

³⁷ SZENTPÉTERY: i. m. II. 487—488.

SUR LA FAMILLE DE SAINT GÉRARD

L'auteur constate que les premières sources sur les origines de l'évêque de Csanád, Gérard (†1046) mentionnaient seulement le fait qu'il était originaire de Venise. Vers le milieu de XIVe siècle, lorsque le culte du saint a connu une période de prospérité grâce à la veuve de Charles Ier, un interpolateur inconnu a rédigé l'histoire des années vénétiennes de Gérard aussi en utilisant d'un autre saint de Venise — Pietro Acotanti — favorisé à l'époque. Un exemplaire de cette légende plus importante est parvenu à Venise au début du XVe siècle. Cette légende a été utilisée par les membres de la famille Sagredo — qui entre-temps quitta la Dalmatie pour Venise — afin de démontrer le caractère tancestral vénétien de leur propre famille. Comment pouvaient-ils le faire? L'auteur n'exclut pas que le Palais Morosini sur le Grand Canal pouvait être la maison natale de Gérard, palais qui du reste était passé aux mains des Sagredo qui avec lui ont hérité et se sont appropriés culte du saint aussi. Un épisode de la plus grande légende de Gérard peut renvoyer indirectement à l'ascendance du saint de la famille Morosini. Cet épisode est basé sur la superstition du tabou de langage du moyen-âge selon laquelle lorsque saint Etienne a appris le nom de Gérard (Morosini?) et y vit un présage, avant de s'intéresser à l'intention future de Gérard, a décidé de battre son ennemi le duc du Maros (Dux Moresanus) en vue de fonder un évêché — en cas de victoire — pour Gérard à son siège Et ainsi fut fait.

О СЕМЬЕ СВЯТОГО ГЕЛЛЕРТА

Автором статьи устанавливается следующее: в первоисточниках упоминается о происхождении епископа Геллерта лишь тот факт, что он был уроженцем Венеции. В середине XIV в., когда благодаря вдове короля Карла I, наблюдается возобновление культа Святого Геллерта, неизвестный автор составил и историю о венецианском периоде жизни Геллерта, используя при этом легенду о популярном в то время в Венеции святом, Пьетра Акконтанти. В начале XV в. попал в Венецию один из экземпляров этой «старшей легенды», ссылаясь на которую члены происходившей из Далмации семьи Сагрето доказывали, что они принадлежат к коренным жителям города. Как они могли это сделать? Автор не исключает возможности того, что построенный на берегу Канала Грандэ дворец Моросини (Morosini), ставший впоследствии собственностью семьи Сагрето, был именно тем домом, в котором родился Геллерт. Вместе с этим дворцом они унаследовали и традицию почитания Святого Геллерта. Может быть, на происхождение Геллерта из семьи Моросини указывает один из эпизодов — основанный на обычном в средние века вере в магию имён — из «старшей легенды» Геллерта. Согласно этому периоду король Иштван I Святой узнав о принадлежности Геллерта к семье Моросини посчитал это предзнаменованием: не зная о дальнейших намерениях Геллерта, он решил разбить своего врага, марошского предводителя (dux Moresanus), а в случае победы над ним основать в его резиденции епископство для Геллерта. Так он и сделал.